

Janina Katz in memoriam

En forunderlig stemme i det litterære landskab

Splittelsen var et grundvilkår for den polskfødte forfatter Janina Katz, der skrev størstedelen af sine værker på dansk. Med sin skarpe pen og kantede stemme skabte hun sin helt egen plads på den litterære scene, hvor modstillinger mellem det jødiske og det katolske, mellem barndommens Polen og voksentilværelsen i Danmark indtog centrale pladser i et eksileret forfatterskab.

Af Helene Apelt

"Jeg er så træt af min historie! Jeg har skrevet om den i mine bøger og fortalt den i medierne. Hvorfor skal det altid handle om den polsk-jødiske eller jødisk-polske forfatter, som måtte flygte til Danmark? Når man gentager noget hele tiden, holder det til sidst op med at føles sandt. Årsagssammenhængene bliver tågede. Nu har jeg fortjent at blive anmeldt som enhver anden ganske almindelig forfatter." (Birte Kont, 2014)

Som det fremgår af citatet ovenfor, var den anerkendte lyriker og forfatter Janina Katz træt af at blive påduttet mærkatet eksilforfatter. Hun ønskede at blive vurderet med samme målestok som den øvrige forfatterstand. Men det er svært at se bort fra den tragiske skæbne, som hendes forfatterskab løfter sløret for. En skæbne, der så markant afviger fra hendes danske kollegers. Hendes erfaringer afspejler det 20. århundredes store tragedier med splittede familier, folkemord og opbrudte landskaber. En tilværelse med smertefulde brud, svigt og traumer i skyggen af antisemitisme og kommunisme. Hun var livet igennem mærket af tilværelsens udefrakommende tragedier, og hendes personlige historie afspejler en bemærkelsesværdig jødisk skæbnefortælling i det 20. århundrede med gennemgående temaer som eksil, fordrivelse og overlevelse på trods. Disse tematikker skinner også igennem i hendes litterære virke, hvor hun tog livtag med immigranttilværelsen, flersprogetheden og en nærmest skizofren splittelse mellem jødedom og katolicisme.

Splittelsens vilkår

Polskfødte Janina Katz kom i 1969 til Danmark på flugt fra det kommunistiske regimes antisemitisme. Janina Katz var magister i sociologi og litteraturhistorie, men da hun fik politisk asyl, lagde hun en gryende videnskabelig karriere bag sig. Gennem mange år arbejdede hun på Det Kongelige Bibliotek som oversætter af polsk litteratur og som litteraturanmelder. Om denne tid skriver hendes mangeårige kollega Ulf Haxen:

"13 år på biblioteket var langt fra – som hun sagde – hendes finest hour. Men der kunne hun iagttage sprogets nuancer og undre sig over statsinstitutionens særegne forvaltning." (Mindeord om Janina Katz i Politiken, oktober 2013.)

Først i 1991 debuterede Janina Katz som digter. Da var der gået 22 år, siden hun for første gang havde sat sine ben på dansk grund. I den mellemliggende periode havde hun gjort dansk til sit foretrukne litterære sprog. Trods sit omfattende dansksprogede forfatterskab tog hun sproget til sig, fordi det var lettere at skrive på det dansk, hun i debutsamlingen *Min moders datter* betegner med mindre flatterende termer: *Hvor er dansk/ dog/ grimt.* (Janina Katz, 1991, s. 79). På dansk var det lettere at skabe en distance til de skildrede erindringsglimt, og sproget bar ikke samme ærefrygtindgydende historie som det polske, har hun udtalt i et interview:

"På polsk var der hele denne pukkel af polsk litteratur og litteraturhistorie, som jeg syntes, jeg skulle forholde mig til og skrive op imod. På dansk havde jeg mere frit spil, følte jeg. Og det var måske også nemmere at skrive om mine oplevelser i Polen, når jeg boede på afstand af dem og på et andet sprog." (Tine Bach, 2012).

Når man læser Janina Katz, er den sproglige såvel som religiøse splittelse et gennemgående træk: splittelsen mellem det danske og det polske, det jødiske og det katolske, mellem livets forførende kys og dødens besnærende endeligt. En splittelse, der kendetegner Janina Katz' forfattergerning og livsførelse. Hendes værker emmer af den omskiftelige livshistorie, der var hendes lod i tilværelsen. Hun blev født i Krakow den 2. marts 1939, et halvt år før Polen blev invaderet af Nazi-Tyskland, i en rig jødisk familie. Trods de lysende fremtidsudsigter omkom størstedelen af hendes familie i koncentrationslejre under krigen. Selv blev hun som barn smuglet ud af den polske arbejdslejr Plaszowlejren og skjulte sig i landsbyen Dobczyce hos et barnløst katolsk ægtepar, som hun betegner som sine krigsforældre. Her

blev hun katolsk døbt ad to omgange, så hun kunne være på den sikre side. Og her bad hun flere timer dagligt til Jomfru Maria i håbet om, at hun kunne beskytte sin plejefar. Plejefaderen, der både reddede jøder og var tysk kollaboratør, blev alligevel henrettet af polske partisaner under krigen.

Ved krigens afslutning i 1945 var Katz blot seks år gammel, og hun huskede ikke længere sine biologiske forældre. Faderen døde i en arbejdslejr, og Janina Katz oplevede således at miste to fædre i løbet af sin barndom. Da hendes biologiske moder Lola kom for at hente hende i august 1945, ville hun ikke kendes ved sin moder, der af nabofamilien blev omtalt som *"en tyk og grim jødinde"* (Katz, 1993, s. 49), som hun beskriver det i erindringsbogen *Mit liv som barbar*.

Forholdet til moderen, der havde overlevet forfærdelige ophold i adskillige koncentrationslejre, var kompliceret og anspændt. Det lille barn ville ikke acceptere sin biologiske mor, der havde gået så grueligt meget igennem for derefter at blive forkastet. Janina ville hellere gå i kirke og spise is end lade sig forsones. I *Min moders datter* fornemmer man også dette ambivalente forhold til moderfiguren, som bringer al den gru med sig, som den lille pige delvist var forskånet for hos sine krigsforældre:

"Hun kom til fods/ den 26. august/ for et tusind år siden [...]/ Hun kom til fods/ fra landsbyen Bergen-Belsen/ til landsbyen Dobczyce/ I Polen." (Janina Katz, 1991, s. 11). Andetsteds siger digterjeget med vanlig Katz's barskhed: *"Jeg tror ikke på/ at hun har været/ i fem koncentrationslejre/ Den kujon"*. (Janina Katz, 1991, s. 19)

En kantet stemme

Janina Katz var en spinkel, karismatisk kvinde med en skarp, gennemtrængende stemme, der kunne berette om erfaringer med afsavn og lidenskab på et kantet, nådesløst dansk med sans for det galgenhumoristiske. Hun har skåret sig gennem det litterære landskab og skabt sin helt egen plads på den litterære scene, lidt til højre for det litterære parnas og med foragt for den danske venstrefløj, der var forblændet af kommunismen. Hun døde som 74-årig efter kort tids sygdom, men hendes fortællinger og digtsamlinger rager op i det danske landskab.

Den hæse stemme vibrerer stadig med sine evigtgyldige tematikker om forfølgelse, identitetsforvirring og sprogforbistring. Litteraturkritikeren Marie Tetzlaff har beskrevet denne unikke stemme med følgende ord:

"Der er en egen poetisk råhed, eller rå poesi om man vil, over hendes levnedbeskrivelser fra et forskudt liv, der som en ragekniv skraber livsstilsskummet af eksistensen. Den skarphed har kun immigranter." (Marie Tetzlaff, 1991).

Selvom Janina Katz foragtede denne evindelige insisteren på hendes fremmedartethed, var det nu alligevel det, der gjorde hende til en ener; hun kunne fabulere og lege med det danske sprog, fordi hun netop havde en distance til det.

Lad os slutte af med det smukke digt *Om et øjeblik*, hvori digterjeget indfanger livets forførelse og dødens snarlige indtog, der holdes i ave af den prosaiske hverdag:

1.
*Jeg har det sådan,
som om jeg om et øjeblik
skulle møde dem,
der er på billeder.*

*Så længe har de ventet
på mig.*

*Især de ældste.
De, der døde unge.*

*Hvad skal jeg sige til dem?
Hvad skal jeg undskyldte for?*

*For at livet blev ved
med at forføre mig
til sidste øjeblik?"*

2.
*Man skal stadigvæk
holde sig beskæftiget,
bringe orden i,
ringe tilbage,
hente fra vaskeriet,
finde de rigtige ord
til afsked.
Tage et dybt åndedrag.*

Give livet et kys.

(Katz, 2011, s. 22)

Janina Katz

Født 2. marts 1939 i Krakow, Polen.

Cand.mag. i sociologi og polsk litteraturhistorie ved Universitet Jagielloński i Krakow.

Debutede som 52-årig med digtsamlingen *Min moders datter* (1991).

Har udgivet digtsamlinger, romaner, novellesamlinger samt en børnebog.

Var en flittig bidrager til tidsskriftet Rambam.

Modtog i 1993 Statens Kunstfonds pris for "Mit liv som barbar". Kåret som årets bedste roman.

Tildeltes i 2002 Statens Kunstfonds livsvarige ydelse. Blev i 2011 indstillet til Nordisk Råds Litteraturpris for digtsamlingen *Skrevet på polsk*.

Har sideløbende med forfatterskabet oversat digte af Czeslaw Milosz, nobelpristageren Wislawa Szymborska og veninden Ewa Lipska.

Døde 18. oktober 2013 i København.

LITTERATURLISTE

Andersen, Iben Engelhardt: *Forfatterportræt af Janina Katz*, i Bureaueet/Dagbladet Information, 2012

Bach, Tine: *Nu bor vi her. Jødiske livshistorier fortalt af tolv kvinder*, Tiderne skifter, 2012

Haxen, Ulf: *Mindeord om forfatteren Janina Katz*, Politiken, oktober 2013.

Katz, Janina: *Min moders datter*, Brøndum, 1991

Katz, Janina: *Mit liv som barbar*, Vindrose, 1993

Katz, Janina: *Skrevet på polsk*, Rosinante, 2011

Katz, Janina: *Endnu ikke allerede*, Rosinante, 2013

Kont, Birte: Tale holdt ved mindededag for Janina Katz i Salon Schmuus, 6. april 2014

Tetzlaff, Marie: *Hvad man ikke kan fortælle om findes*, Weekendavisen, 25. april 1991